

Хомутенко А.В.,

викладач кафедри фінансів, Одеський державний економічний університет

Міжнародний досвід організації фінансового контролю в системі кредитних спілок

У статті досліджено досвід організації фінансового контролю у країнах з найбільш характерними відмінними ознаками: Великобританія, Сполучені Штати Америки, Республіка Узбекистан, Франція, Бельгія. Охарактеризовано стан державного фінансового контролю, зовнішнього та внутрішнього аудиту у кредитних спілках таких країн. Виділено основні позитивні характеристики міжнародного досвіду організації фінансового контролю у кредитних спілках.

The article investigates the experience of financial control in the countries with the most distinctive characteristic of: United Kingdom, United States, the Republic of Uzbekistan, France, Belgium. We characterize the state of public financial control, external and internal audit of credit unions in these countries. Identified the main positive characteristics of the international experience of financial control in credit unions.

В статье исследован опыт организации финансового контроля в странах с наиболее характерными отличительными признаками: Великобритания, США, Республика Узбекистан, Франция, Бельгия. Охарактеризовано состояние государственного финансового контроля, внешнего и внутреннего аудита в кредитных союзах таких стран. Выделены основные положительные характеристики международного опыта организации финансового контроля в кредитных союзах.

Постановка проблеми. Ситуація, яка склалась сьогодні на ринку фінансових послуг України дає можливість стверджувати, що система фінансового контролю як за ринком в цілому, так і за діяльністю окремих його учасників потребує реформування. Особливої актуальності набуває формування дієвої системи фінансового контролю за небанківськими фінансовими установами. Серед таких установ можна виділити кредитні спілки, до основних напрямів діяльності яких відносять - діяльність по залученню тимчасово вільних коштів населення на депозитні рахунки. У цьому аспекті потенційні та наявні інвестори повинні мати впевненість у поверненні своїх заощаджень.

Дослідження міжнародного досвіду організації системи фінансового контролю за діяльністю кредитних спілок стане у нагоді при реформуванні такої системи в Україні. Нашій країні слід спиратись на позитивний зарубіжний досвід, враховуючи вітчизняну історію та менталітет народу.

Аналіз досліджень та публікацій, які стосуються обраної проблеми, свідчить про незначний інтерес вітчизняних вчених до зарубіжного досвіду фінансового контролю у системі кредитних спілок. Так, одні (Дрозд І.К., Савченко Л.А.) розглядають зарубіжний досвід організації фінансового контролю взагалі, інші (Гончаренко В.В., Дорош О.Л.) – зарубіжний досвід функціонування кредитних спілок.

Мета статті полягає у виявленні основних позитивних характеристик з міжнародного досвіду, які слід використовувати при реформуванні фінансового контролю в системі кредитних спілок України.

Виклад основного матеріалу. В країнах Заходу небанківські кредитні установи займають особливе місце на фінансовому ринку, їх послугами користується значна частина населення. Так, зокрема, лідером по частині населення, яке охоплене кредитним рухом стала Франція - близько 90%, в Ірландії – близько 70%, в США – 30% [1]. І це не дивно адже офіційно свою історію кредитні кооперативи (спілки) зазначених країн ведуть з середини ХІХ-го століття [2].

У 1971 році кредитні спілки та кредитні кооперативи різних країн світу об'єднались у Всесвітню раду кредитних спілок (WOCCU), метою діяльності якої є розвиток кредитних спілок у світі. Членами WOCCU є регіональні та національні асоціації. Діяльність організації спрямована на поліпшення стану розвитку кредитних спілок, здійснення інформаційної підтримки, надання фінансових послуг тим, хто не має доступу до фінансових ресурсів тощо. З метою створення ефективної законодавчої та контролюючої бази для кредитних спілок, WOCCU проводить консультації державних службовців, які працюють в урядах та центральних банках різних країн [3]. Саме такі державні службовці здійснюють регулювання та нагляд за діяльністю кредитних кооперативів (спілок).

У світі виділяють два типи наглядових органів – спеціально створений центральний орган виконавчої влади та центральний банк (табл. 1). Як правило, нагляд за діяльністю кредитних інститутів здійснюється або спеціальним органом (США, Канада), або центральним банком (Іспанія, Греція, Португалія), однак у деяких країнах діють одночасно обидва регулятора (наприклад, Киргизька Республіка).

Наглядові органи кредитних спілок окремих країн світу [3]

Назва країни	Назва наглядового органу
Спеціально створений наглядовий орган	
Канада - Британська Колумбія	Офіс наглядового органу фінансових установ (Наглядовий орган), Комісія з фінансових установ Б.К.
Канада - Онтаріо	Офіс наглядового органу фінансових установ (Наглядовий орган), Комісія з фінансового обслуговування Онтаріо
Колумбія	La Superintendencia de la Economía Solidaria (Superintendencia)
Коста Ріка	Instituto Nacional de Fomento Cooperativo (INFOCOOP)
Еквадор	Superintendencia de Bancos y Seguros (Superintendencia)
Великобританія	Орган з фінансового обслуговування (FSA)
Гватемала	Corporación Financiera de Cooperativas de Ahorro y Crédito de Guatemala (FENACOAC)
Нікарагуа	Instituto Nacional de Fomento Cooperativa (INFOCOOP)
Шрі Ланка	Регістратор корпоративного розвитку (Регістратор)
Польща	Національна асоціація корпоративних ощадних та кредитних спілок
Уганда	SACCO Supervisory Board (SSB)
США	National Credit Union Administration (NCUA) / Національна Адміністрація Кредитних Спілок (НАКС)
Англія	Агентство з фінансових послуг (Financial Services Agency - FSA)
Центральний банк	
Лаос	Банк Лаоська НДР (Банк)
Литва	Банк Литви
Тринідад і Тобаго	Центральний банк Тринідад і Тобаго – запропонований
Узбекистан	Центральний банк
Чеська Республіка	Чеський Національний банк
Спеціально створений наглядовий орган і Центральний банк	
Мексика	Comisión Nacional Bancaria y de Valores (CNBV). Федеративні наглядові комітети відіграють допоміжну роль
Болівія	Для членів: Instituto Nacional de Cooperativas (INALCO); Суспільні: Superintendencia de Bancos y Financieras (SBEF)
Киргизька Республіка	Фінансова компанія з підтримки та розвитку кредитних спілок (ФКПРКС) та Національний Банк Киргизької Республіки (НБКР)

Країною, в якій було створено перший аналог теперішніх кредитних спілок (кооперативів), стала Англія. Історія твердить, що з того часу – 1844 року, кредитний рух почав розвиватись по всьому світу [1]. Проте для становлення ефективно працюючої системи фінансового контролю той таки Англії знадобилось півтора століття.

У 2000 році у Великобританії було прийнято Закон про фінансові послуги та

ринки, яким створено систему фінансового регулювання в рамках якої регулювання кредитних спілок здійснює єдиний орган державної влади – Агентство з фінансових послуг (далі – Агентство). Агентство здійснює нагляд за діяльністю кредитних спілок Англії, Шотландії, Уельсу. Створена система фінансового регулювання сприяла розширенню діапазону послуг, які пропонують своїм членам кредитні спілки [4].

Основними цілями Агентства з фінансових послуг є:

- ринок довіри - підтримання довіри до фінансової системи;
- підвищення поінформованості громадськості - сприяння у розумінні громадськістю фінансової системи;
- захист інтересів споживачів - забезпечення належного ступеня захисту споживачів;
- скорочення фінансових правопорушень.

Характер та масштаби наглядової діяльності Агентства залежать від величини оцінки ризиків у діяльності кредитних спілок, встановлюється можливий вплив ризиків на споживачів та ринок в цілому, а також вірогідність їх настання. У своїй контрольній діяльності при визначенні ризиків Агентство використовує два підходи: «вертикальний нагляд» - оцінка ризиків окремих фірм та «горизонтальна робота» - використовується для оцінки наскрізних ризиків, тобто при участі декількох суб'єктів, пов'язаних з ринком. Для суб'єктів, які за величиною ризиків були віднесені до середніх та високих, Агентство з фінансових послуг здійснює координацію своєї роботи в рамках взаємовідносин з внутрішнім менеджером відповідальним за регулярні оцінки ризиків (у циклі від одного до чотирьох років). Такий суб'єкт господарювання наглядовий орган відвідує на протязі усього нормативного періоду. Крім того, Агентство здійснює моніторинг руху фінансових ресурсів у підконтрольних суб'єктів та дотримання ними встановлених норм і правил. За результатами проведених контрольних заходів Агентство може застосовувати фінансові санкції. Отже, контролюючий орган здійснює свою наглядову діяльність на регулярній основі та своєчасно може прийняти належні заходи по попередженню та усуненню негативних наслідків.

Проте, для суб'єктів, які отримали низьку оцінку ступеня ризиків, не передбачений регулярний характер наглядової діяльності, встановлено періодичність перевірок Агентством з фінансових послуг два рази на рік [5].

Законодавство Великобританії вимагає наявності у складі кредитних спілок служб внутрішніх кваліфікованих аудиторів, які б були підготовленими виконувати покладені на них зобов'язання. До функцій таких осіб відносять:

- забезпечення дотримання політики та процедур;
- здійснювати безперервну оцінку загальної ефективності контрольних систем;
- надавати рекомендації щодо поліпшення контрольних систем;
- проводити оцінку повноти, достовірності та своєчасності фінансової та операційної інформації [3].

Достатньо зріла та ефективно працююча система державного фінансового контролю сформована у **Сполучених Штатах Америки**. Система нагляду у США має доволі складну структуру.

Небанківські фінансові інститути у США можуть мати статус федеральних (загальнонаціональних) організацій та організацій штатів. Нагляд за їх діяльністю здійснюють: Федеральна резервна система та Федеральна корпорація страхування депозитів. Крім того, безпосередньо регулювання федеральних кредитних спілок у країні, здійснює спеціально утворений урядовий орган – Національна адміністрація кредитних спілок (НАКС). Остання слідкує за дотриманням кредитними спілками Федерального Закону про Кредитні спілки, Закону про справедливу депозитну діяльність, Закону справедливого кредитування та інших законодавчих актів, які регулюють їх діяльність.

До переваг Національної адміністрації кредитних спілок як інституту регулювання можна віднести [6]:

- знання основ діяльності кредитних спілок;
- відстеження останніх змін в області регулювання;
- постійний взаємозв'язок з кредитними спілками;
- допомога у здійсненні діяльності кредитних спілок;
- відповідальність перед громадою;
- підвищення довіри споживача.

Однак НАКС у своїй діяльності стикається з рядом проблем (рис. 1).

Рис. 1. Проблеми, з якими стикається Національна адміністрація кредитних спілок США [6]

Система оцінки ризиків кредитних спілок створено і у США. Зокрема виділяють дві основні групи ризиків: ринкові та ризики організації. Так само як і в Англії нагляд здійснюється відповідно до величини оцінки ризиків. А за результатами проведених контрольних заходів НАКС може вимагати сплати грошових штрафів, оплати послуг адвокатів та відшкодування понесених витрат [8].

При необхідності НАКС може зажадати від кредитної спілки звіт незалежного аудитора, який складається за результатами щорічного аудиту [3].

Федеральна корпорація страхування депозитів є незалежним органом, створеним Конгресом США, який займається страхуванням депозитів та наділений повноваженнями по здійсненню контролю за фінансовими установами в цілому та кредитними спілками зокрема [9].

До основних функцій внутрішніх аудиторів кредитних спілок США відносять – звірку депозитних внесків та рахунків членів з обліковою інформацією кредитної спілки (кожний другий рік) [3].

Система небанківських кредитних установ у Республіці Узбекистан почала своє офіційне функціонування з 2002 року, коли було прийнято Закон «Про кредитні спілки». Правовим актом визначено орган державної влади Республіки, який займається регулюванням діяльності кредитних спілок - Центральний банк Республіки Узбекистан (ЦБРУ). Функції ліцензування, дистанційного нагляду та перевірок на місцях у банку розділено між трьома підрозділами (рис. 2).

Рис. 2. Підрозділи Центрального банку Республіки Узбекистан, які здійснюють регулювання діяльності небанківських фінансових установ [7].

До основних функцій ЦБРУ в частині регулювання кредитних спілок можна віднести :

- встановлює обов'язкові для кредитних спілок правила проведення фінансових та касових операцій, ведення бухгалтерського обліку та звітності;
- перевіряє звітність та інші документи кредитних спілок. Звітність повинна надаватись до Банку щомісячно;
- отримує інформацію про діяльність кредитних спілок;
- перевіряє діяльність кредитних спілок. Планові перевірки фінансово-господарської діяльності кредитних спілок ЦБРУ здійснює не частіше одного разу на рік. Зустрічні перевірки проводяться за рішенням Республіканської ради з координації діяльності контролюючих органів [10];
- встановлює вимоги до проведення аудиту діяльності кредитних спілок. Незалежний аудит у кредитних спілках Республіки повинен проводитись щорічно, а його результати публікуватись;
- надає кредитним спілкам обов'язкові для виконання приписи про усунення виявлених порушень;
- встановлює кваліфікаційні вимоги до керівників виконавчого органу;
- обмежує проведення фінансових операцій на строк до шести місяців [11].

Крім того, у випадку порушення кредитною спілкою нормативів з проведення фінансових операцій – банк застосовує фінансові санкції.

В жодній європейській країні центральний банк не наділено такими широкими повноваженнями як у **Франції**. Діяльність кредитних спілок у Франції також підпадає під регулювання Банку Франції [12]. У банку діє три департаменти, які здійснюють регулювання кредитних спілок у Франції (рис. 3). Крім того, створено два консультативних органи: Національна рада з кредитної безпеки (Conseil national du crédit et du titre) – підлеглий Уряду та Банку Франції, який вивчає нестабільні умови роботи банківської і фінансової системи та Консультативний комітет (Le Comité consultatif du CNCT) - досліджує взаємовідносини між кредитними установами та їх клієнтами.

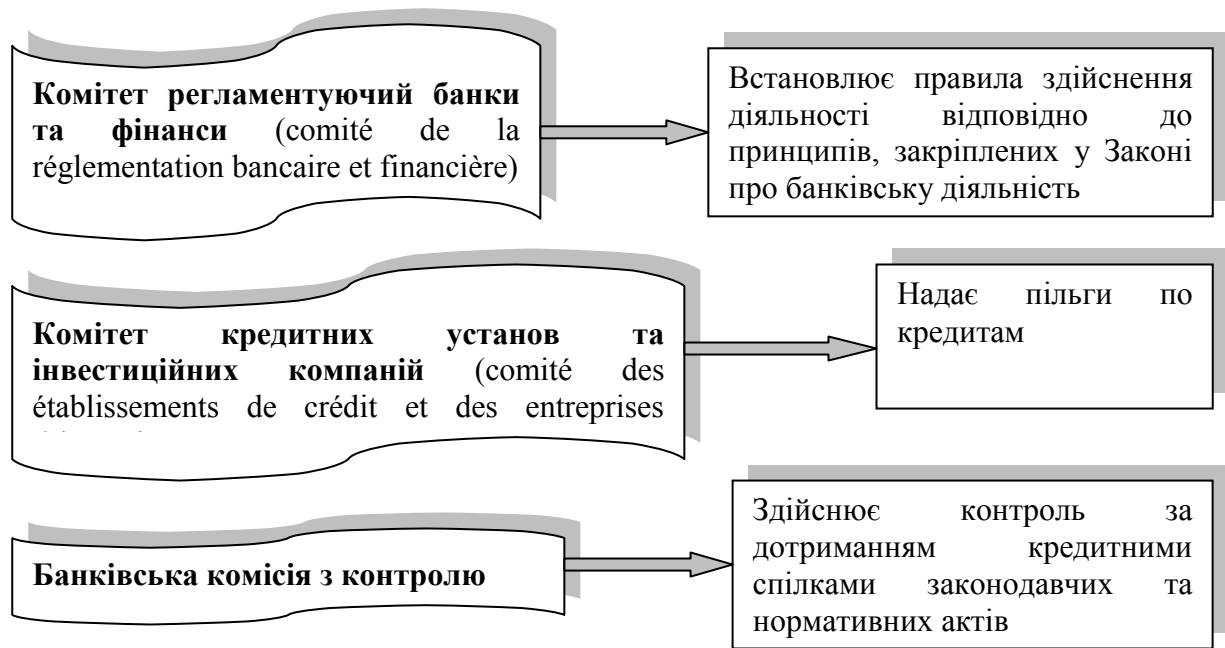

Рис. 3. Підрозділи Банку Франції, які здійснюють регулювання діяльності кредитних спілок [13]

Банк Франції здійснює постійний моніторинг фінансового благополуччя та ризиків вітчизняних кредитних установ. Та в залежності від цього будує свою наглядову діяльність.

Регулюють діяльність кредитних спілок у **Бельгії**: Комісія з банків, фінансів та страхування (Banking, Finance and Insurance Commission (CBFA) та Міністерство економічних справ (the Ministry of economic affairs). Згідно бельгійського законодавства - кредитна спілка має право залучати кошти у вигляді депозитів та видавати кредити своїм членам лише за наявності в неї банківської ліцензії, яку видає Комісія з банків, фінансів та страхування. Кредитні спілки у Бельгії поділяють на: професійні та громадські (суспільні). Громадською вважається спілка з чисельністю членів понад 50 чоловік – за такою установою Комісія здійснює посиленний нагляд [14].

Кожен потенційний кредитор (кредитна спілка) повинен взяти дозвіл у Міністерстві економічних справ, зареєструватись. Таким чином Міністерство здійснює попередній контроль. Адміністративні працівники Міністерства здійснюють поточний контроль за станом справ у кредитній спілці, зокрема виконання нею взятих зобов'язань та дотримання прав споживачів. Рівень інтересу з боку Міністерства залежить від виду кредиту (наприклад споживчий, соціальний та мікро-кредит) та умов на які він видавався [14].

В **Ірландії** регулювання кредитних спілок здійснює секретаріат по кредитним

спілкам, який діє при Центральному банку та Ірландський регулюючий орган з фінансових послуг (Irish Financial Services Regulatory Authority) – Фінансовий регулятор [5]. Аналогічно у **Нідерландах** регулюванням діяльності кредитних спілок займаються два органи: Банк Нідерландів – здійснює пруденціальний нагляд за всіма фінансовими інститутами та Служба з фінансових ринків - бізнес-нагляд [15].

До контрольних засобів органів державного фінансового контролю кредитних спілок можна віднести – перевірки їх фінансових звітів. Такі звіти у своїй більшості повинні бути завірені зовнішніми незалежними аудиторами або аудиторськими фірмами. Обов'язкове проведення зовнішнього аудиту передбачено у більшості країн світу, кожна з яких встановлює певні вимоги до осіб, які його здійснюють (табл. 2). У деяких країнах незалежний аудитор може бути членом кредитної спілки, зокрема у Коста-Ріці, однак у більшості країн – навпаки законодавчо закріплено заборону на будь-який зв'язок аудитора з кредитною спілкою. Цікавим є те, що у окремих країнах встановлено обмеження строку роботи аудитора з однією і тою самою фірмою (Литва, Лаос, Уганда), що на нашу думку є досить логічним.

Таблиця 2

Вимоги до зовнішніх аудиторів окремих країн світу [3]

Назва країни	Вимоги
Болівія	Повинні бути зареєстровані у SBEF
Канада - Британська Колумбія	Аудитор <i>не має право</i> бути: <ul style="list-style-type: none"> - опікуном у процесі банкрутства; - управляючим менеджером в умовах зовнішнього управління; - ліквідатором фінансової організації або пов'язаною з ними особою на протязі двох попередніх років. <i>Повинен</i> пропрацювати аудитором протягом п'яти років та мати досвід роботи з фінансовими організаціями не менше двох років.
Канада - Онтаріо	Аудитор <i>повинен</i> : <ul style="list-style-type: none"> - мати ліцензію відповідно до Закону про суспільний бухгалтерський облік; - бути громадянином Канади; - бути незалежним від кредитної спілки. Аудитор призначається та відсторонюється членами на щорічних зборах. Правління може заповнити вакансію аудитора у відповідності до вимог наглядового органу.
Колумбія	Аудитор вибирається, повинен бути ліцензованим бухгалтером.
Коста-Ріка	Аудитор може бути: членом комітету з нагляду або внутрішнім аудитором, бути уповноваженим сертифікованим бухгалтером, якого затверджено 2/3 голосів членів. Аудитор повинен щорічно надавати копію сертифіката членам.
Еквадор	Аудитор повинен бути кваліфікованим Наглядовим органом та працювати відповідно до законодавства, вимог регулювання та Правління Банку

Великобританія	<p>Аудитор повинен:</p> <ul style="list-style-type: none"> - мати відповідну кваліфікацію, ресурси та досвід роботи в умовах відповідних вимог та стандартів; - бути кваліфікованим регулюючим органом; - бути незалежним від кредитної спілки
Киргизька Республіка	Аудитор повинен бути незалежним, знаючим та здібним здійснювати процедури аудиту.
Лаос	<p>Аудитор повинен:</p> <ul style="list-style-type: none"> - відповідати вимогам Внутрішніх Стандартів Аудиту; <p>Аудитор не повинен:</p> <ul style="list-style-type: none"> - бути пов'язаний з посадовими особами або співробітниками кредитної спілки; - раніше надавати консультаційні послуги кредитній спілці, в якій проводить аудит; - проводити аудит на протязі останніх трьох років підряд у одній і тій самій кредитній спілці (однак цю вимогу Банк може відмінити у випадку відсутності у місті де діє кредитна спілка достатньої кількості кваліфікованих аудиторів).
Литва	<p>Аудитор обирається членами на 3 роки.</p> <p>Аудитор може бути членом кредитної спілки, однак мати диплом, який підтверджує його кваліфікацію.</p> <p>Аудиторами не можуть бути: члени наглядового органу, правління, кредитного комітету та головний фінансовий спеціаліст. У випадку відсутності у складі членів кредитної спілки людини, яка б могла здійснювати аудит, - наймається незалежний аудитор.</p>
Нікарагуа	Аудитор повинен бути сертифікованим аудитором, якого призначає правління.
Тринідад і Тобаго	<p>Аудитор повинен:</p> <ul style="list-style-type: none"> - бути практикуючим членом Інституту Зареєстрованих Бухгалтерів Тринідад і Тобаго або членом іншої професійної асоціації; - бути включеним у список затверджених аудиторів, підготовлений Центральним Банком. Для заміни аудитора кредитна спілка повинна надати до Центрального Банку запит у письмовій формі з зазначенням причини; - мати знання та досвід проведення аудиту кредитних спілок. <p>Аудитор не повинен:</p> <ul style="list-style-type: none"> - бути залежним від кредитної спілки.
Уганда	<p>Аудитор повинен:</p> <ul style="list-style-type: none"> - мати ліцензію; - бути затверджений наглядовим комітетом; - мати досвід роботи проведення аудиту фінансових установ, бажано кредитних спілок; - мати професійне діюче страхове покриття на випадок недбалості. <p>Аудитор не повинен бути:</p> <ul style="list-style-type: none"> - пов'язаний з посадовими особами чи співробітниками кредитної спілки; - залученим до аудиту у випадку надання кредитній спілці консультаційних послуг;

	<ul style="list-style-type: none"> - бути членом кредитної спілки; - здійснювати аудит на протязі трьох років підряд (наглядовий комітет може відмінити у випадку відсутності у місті де діє кредитна спілка достатньої кількості кваліфікованих аудиторів).
США	<p>Аудитор повинен:</p> <ul style="list-style-type: none"> - мати ліцензію штату або головної юрисдикції за місцем знаходження кредитної спілки. <p>Аудитор не повинен бути пов'язаний з посадовими особами спілки. Може бути членом наглядового комітету, внутрішнім аудитором або іншою особою, кваліфікованою для проведення аудиту не фінансових звітів. Аудит не фінансових звітів дозволений для кредитних спілок, сума активів яких менше 500 млн. доларів.</p>

Висновки

Проведене дослідження дає можливість стверджувати, що у фінансово розвинених країнах світу система фінансового контролю кредитних спілок добре налагоджена, ефективно працює та охоплює всі сторони діяльності таких установ. У менш розвинутих така система тільки починає своє формування, однак дуже динамічно та з правильним вектором.

Фінансовий контроль у системі кредитних спілок у країнах світу організований по-різному. До основних позитивних характеристик міжнародного досвіду з фінансового контролю у таких установах слід віднести:

- по-перше, - проведення оцінки ризиків як елемент пруденційного фінансового контролю;
- по-друге, - тестування та перевірки на компетентність керуючих осіб кредитних спілок;
- по-третє, - обов'язкова наявності у структурі кредитних спілок внутрішніх аудиторів;
- в-четвертих, - взаємодія регулюючого (наглядового) органу з внутрішніми службами аудиту та окремими відповідальними особами (менеджери, аудитори) кредитних спілок;
- в-п'ятих, - наявність вимог щодо обов'язкового проведення незалежного аудиту діяльності та фінансового стану кредитних спілок;
- в шостих, - проведення регулярних семінарів та тренінгів наглядовими органами для відповідальних посадових осіб кредитних спілок;
- в сьомих, - проведення постійного моніторингу фінансових операцій кредитних спілок наглядовими органами або уповноваженими ним особами;

- в восьми, - наявність вимог щодо обов'язкового оприлюднення інформації про фінансовий стан кредитних спілок в обумовлених законом періодичних виданнях.

Література

1. Что такое кредитный союз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.orientstar.uz/pages.php?p=2&lang=ru>.
2. Дорош, О.Л. Небанківські фінансові інститути в економічній системі України [Текст]: дис. ... канд. економ. наук: 08.01.01 / Дорош Оксана Львівна. – Л., 2003. – 224с.
3. Офіційний веб-сайт Всесвітньої ради кредитних спілок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.woccu.org>.
4. Офіційний веб-сайт Асамблеї Північної Ірландії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niassembly.gov.uk/enterprise/2007mandate/research/creditunion.htm>
5. Офіційний веб-сайт Агенства з фінансових послуг Великобританії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fsa.gov.uk/Pages/3Dregulations%2Bof%2Bcredit%2Bunion%2Bin%2BEngland%26hl%3Dru%26sa%3DG>.
6. Система регулювання и саморегулювання для кредитных союзов (Перспективы и опыт развития) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rosprofzhel.rzd.ru/files/4335.pdf?PHPSESSID=16e9313920b4cfef7eebbfa1213e55bc>.
7. Регулирование и саморегулирование кредитных союзов в Республике Узбекистан [Електронний ресурс] / Л.Юрикова. – Режим доступу: <http://rosprofzhel.rzd.ru/files/4337.pdf?PHPSESSID=16e9313920b4cfef7eebbfa1213e55bc>.
8. Офіційний веб-сайт Національної адміністрації кредитних спілок США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ncua.gov/>.
9. Офіційний веб-сайт Асоціації страховиків Америки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aiadc.org/aiapub/>.
10. Указ Президента Республики Узбекистан "Об упорядочении организации проверок хозяйствующих субъектов" от 19 ноября 1998 г., № УП-2114: по состоянию на 27.02.2009 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?Regnom=7173.

11. Закон Республики Узбекистан «О Центральном банке Республики Узбекистан» от 21 декабря 1995 г., № 154-I [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.knukim-edu.kiev.ua/?id=439&view=article>.
12. Правовое регулирование банковской деятельности в РФ. Место ЦБ РФ в банковской системе РФ. Учебное пособие // Авторский коллектив Allpravo.Ru 2007 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.allpravo.ru/library/doc78p0/instrum5969/item5975.html#_ftnref1.
13. Звіт Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.money-advice.de/index.php?id=59>, <http://www.money-advice.de/media.php?id=228>.
14. Звіт Бельгії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.money-advice.de/index.php?id=58>, <http://www.money-advice.de/media.php?id=226>.
15. Звіт Нідерландів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.money-advice.de/index.php?id=247>, <http://www.money-advice.de/media.php?id=232>.